

BOLALARNING PSIXOLOGIK HOLATINI O‘RGANISH VA PSIXOLOGIYANING TARBIYADAGI O‘RNI

Abdullayeva Hilola Turgunbayevna

Sirdaryo viloyati Guliston tumani 30-umumiy

o‘rta ta‘lim maktabi amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bolalarning psixologik holatini o‘rganishning asosiy yo‘nalishlari hamda psixologiya fanining tarbiya jarayonidagi o‘rni yoritilgan. Bolalarning emotsional, kognitiv va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlarini aniqlashda qo‘llaniladigan psixologik metodlar tahlil qilinadi. Shuningdek, tarbiya jarayonida psixologik bilimlardan foydalanishning ahamiyati, bola shaxsining shakllanishiga ta‘sir etuvchi omillar va pedagog-psixolog hamkorligi muhokama etiladi.

Kalit so‘zlar: *Bola psixologiyasi, psixologik holat, tarbiya, emotsional rivojlanish, kognitiv jarayonlar, shaxs shakllanishi, pedagogika, psixodiagnostika, ijtimoiy muhit, psixologik yordam.*

KIRISH

Bolalarning psixologik holatini o‘rganish ta‘lim va tarbiya jarayonining eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Chunki bola shaxsining shakllanishi, uning xulq-atvori, hissiy holati va ijtimoiy moslashuvi aynan bolalik davrida asoslanadi. Psixologiya esa ushbu jarayonlarni ilmiy jihatdan tahlil qilib, tarbiya samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Bolalarning psixologik holatini o‘rganishning ahamiyati

Bolalarning psixologik holatini o‘rganish orqali ularning individual xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari hamda muammolari aniqlanadi. Bu esa pedagog va psixologlarga har bir bolaga mos yondashuvni tanlash imkonini beradi.

Psixologik holatni o‘rganish quyidagi yo‘nalishlarda muhim hisoblanadi:

- bolaning hissiy rivojlanishini tahlil qilish;
- o‘quv faoliyatiga moslashuv darajasini aniqlash;
- xulq-atvoridagi o‘zgarishlarni kuzatish;
- ijtimoiy munosabatlardagi faolligini baholash.
- Psixologik holatni o‘rganish usullari
- Bolalarning psixologik holatini aniqlashda turli metodlardan foydalaniladi:
- kuzatish metodi;
- suhbat va intervyu;

- test va diagnostik topshiriqlar;
- o‘yin faoliyatini tahlil qilish;
- pedagogik eksperimentlar.

Ushbu usullar yordamida bola shaxsining ichki dunyosi, uning stressga chidamliligi, diqqat va xotira darajasi aniqlanadi.

Psixologiyaning tarbiyadagi o‘rni

Psixologiya tarbiya jarayonining ilmiy asosini tashkil etadi. U o‘qituvchi va tarbiyachilarga bolani to‘g‘ri tushunish, uning ehtiyojlarini aniqlash va mos pedagogik usullarni qo‘llashda yordam beradi.

Psixologiyaning tarbiyadagi asosiy vazifalari:

- bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish;
- shaxsiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash;
- ijobiy xulq-atvorni shakllantirish;
- salbiy odat va xatti-harakatlarning oldini olish;
- jamoada sog‘lom psixologik muhit yaratish.

Tarbiyada psixologik yondashuv bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga bevosita ta‘sir qiladi. Har bir bola individual bo‘lgani uchun, unga bir xil yondashuv qo‘llash samara bermaydi. Shu sababli psixologik bilimlarga ega pedagoglar:

- bolani tushunishga;
- uning ichki kechinmalarini hisobga olishga;
- motivatsiyasini oshirishga;
- ishonch muhitini yaratishga harakat qiladi.

Bolalarning psixologik holatini o‘rganish va psixologiyaning tarbiyadagi o‘rni juda katta ahamiyatga ega. Bu jarayon bolaning sog‘lom shaxs bo‘lib shakllanishi, jamiyatga moslashishi va o‘z qobiliyatlarini to‘liq namoyon etishida asosiy omil hisoblanadi. Psixologik bilimlarga asoslangan tarbiya esa har bir bolaning barkamol inson bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi. Bola hayotining mazmuni bilan uning shakli (muhi) o‘rtasida maydonga keladigan qarama-qarshilik. Odatda hayotning mazmuni uning shaklidan biroz oldinda boradi. Masalan, bola maktabgacha ta‘lim muassasasiga qatnay boshlashidan oldin oiladagi hayot sharoitiga odatlangan bo‘ladi. Maktabgacha ta‘lim muassasasiga kelganidan keyin esa u o‘zi uchun tamomila yangicha bo‘lgan guruh hayotining talab va qoidalariga duch keladi. Bolalar guruhiga yangi kelgan bola darhol bu hayotga ko‘nika olmaydi. Bolaning oiladagi xulq-atvori, tuyg‘u va hissiyotlari maktabgacha ta‘lim muassasasidagi guruh hayotiga to‘g‘ri kelmaydi. Natijada bolaning oiladagi hayot mazmuni bilan maktabgacha ta‘lim muassasasidagi yangicha hayot mazmuni o‘rtasida qarama-qarshilik yuzaga keladi. Bola yangicha hayot mazmunini o‘zlashtirish jarayonida bu qarama-qarshilikni yengib, psixik jihatdan yanada taraqqiy etadi va uning shaxsiy tajribasi ortadi. Yuqoridagi fikrlardan

ko‘rinib turibdiki, bolaning psixik taraqqiyoti juda murakkab jarayondir. Bolaning psixik taraqqiyoti qanday shakllanishidan qat‘i nazar, u muayyan qonuniyatlarga bo‘ysunadi. Bu qonuniyatlarning o‘ziga xos xususiyatlari hayot sharoitiga, faoliyatiga va tarbiyaga bog‘liqdir.

Psixik taraqqiyot qonuniyatlariga:

- notekislik qonuni;
- psixika integratsiyasi qonuni;
- plastiklik va kompensatsiya qonuni kiradi.

Psixik rivojlanishning notekisligi shundan iboratki, har qanday sharoitda, hatto ta‘lim tarbiyaning eng qulay sharoitlarida ham shaxsning turli psixik belgilari, psixik funksiyalari va psixik xususiyatlari rivojlanishining bitta darajasida to‘xtab turmaydi. Bolalarga bir xil tarbiya berilsa ham bolalar uni turlicha qabul qiladilar. Chunki, ularning o‘ziga xos individual xususiyatlari mavjud, nerv tizimining xususiyatlari, tiplari turlicha, yashash sharoiti, tarbiyaviy ta‘sirlari turlicha bo‘lgani uchun ham psixik taraqqiyot tezlashib yoki sekinlashib, ba‘zan to‘xtab yoki tutilib qolishi mumkin. Shu sababli psixik taraqqiyot notekis rivojlanishi mumkin deb e‘tirof etiladi. Integratsiya qonuni inson psixikasini o‘z taraqqiyoti davomida tobora ko‘proq yaxlitlik, birlik, mustaqillik va doimiylik xususiyatlarini kasb eta borishidir. Bunda yoshlikda hosil bo‘lgan psixik xususiyatlar taraqqiyot davomida bora-bora kishining asosiy xususiyatiga yoki xarakter xislatiga aylanadi va bu xislat shu kishining hayotida yaqqol ko‘zga tashlanadigan bo‘lib qoladi. Bu qonunga binoan psixik rivojlanish psixik holatlarning asta-sekin o‘sib, shaxs xislatlariga aylanishidan iborat bo‘lgan qonundir. Plastiklik va kompensatsiya imkoniyati qonuni. Bu qonun asab tizimining plastiklik xususiyati bilan bog‘liqdir. Yosh bola ijtimoiy munosabatlarga kirishar ekan u albatta ularni o‘ziga o‘zlashtiradi, taqlid qiladi. Natijada u aqliy tomondan shakllanadi. Ta‘lim-tarbiya sharoitida bolani, maktab o‘quvchisining psixikasini maqsadga muvofiq o‘zlashtirishning boy imkoniyati asab tizimining ana shu plastikligiga asoslanadi. Plastiklik kompensatsiya (to‘ldiruvchanlik, tovon, badal) uchun ham yo‘l ochib beradi. Ba‘zi psixik funksiyaning rivojlanishi zaif yoki nuqsonli bo‘lsa, uning faoliyatini zo‘r uyushganligi va aniqligi bilan kompensatsiya qilish mumkin; ko‘rishdagi nuqsonlar qisman, eshitish analizatorining o‘tkir darajada rivojlanishi bilan kompensatsiya qilinadi. Tarbiyachi va o‘qituvchilar bolaga ta‘lim-tarbiya berish jarayonida psixik taraqqiyotning qonunlariga amal qilishlari va bolaning taraqqiyot xususiyatlarini bilishlari maqsadga muvofiqdir.

Bola psixik taraqqiyotida biologik va ijtimoiy omillar bolalar psixologiyasi fanining asosiy maqsadi bola psixik taraqqiyotini o‘rganishdan iborat ekan, bu masalani hal qilishda, uni tushuntirib berishda turli xil qarashlarni o‘rganish muhimdir. Inson shaxsining tarkib topishini tushuntirishga intiluvchi biogenetik va sotsiogenetik

oqim XIX asrning ikkinchi yarmida maydonga kelgan. Bola psixik xususiyatlarining tug‘ma tabiati haqidagi ta’limot shu vaqtga qadar aksariyat psixologiya maktablarining asosini tashkil etib kelmoqda. Biogenetik konsepsiyada inson psixikasining barcha umumiy va individual xususiyat lari tabiat tomonidan belgilangan, uning biologik tuzilishiga tenglashtirilgandir. Psixik rivojlanish esa nasliy yo‘l bilan azaldan belgilanib, inson organizmiga joylashtirilgan shu xususiyatlarning maromiga yetilish jarayonidan iborat deb ta’kidlaydi. Ma’lumki, nasliy xususiyatlar tug‘ma yo‘l bilan nasldan-naslga tayyor holda beriladi, biroq shunday bo‘lishiga qaramay bu oqim namoyandalari inson shaxsi va uning barcha xususiyatlari «ichki qonunlar» asosida, ya’ni nasliy xususiyatlar negizida maydonga keladigan narsa, biologik omillarga bog‘liqdir, deb ta’kidlaydilar. Biogenetik ta’limotda inson qobiliyatlarining rivojlanish darajasi taqdir tomonidan belgilanib qo‘yilganligini, bola imkoniyatlari va qobiliyatlarini maxsus testlar yordamida aniqlab, undan so‘ng ta’lim jarayonini uning irsiyat tomonidan belgilangan taraqqiyot darajasiga moslashtirish, ularning asliy iste’dod darajalariga qarab turli mavqedagi maktablarda tahsil olishi zarur deb ta’kidlanadi.

XULOSA

Bolalarning psixologik holatini o‘rganish ularning shaxs sifatida to‘g‘ri rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Psixologik diagnostika natijalari asosida tarbiya jarayonini individual yondashuv asosida tashkil etish mumkin. Psixologiyaning tarbiyadagi o‘rni esa bolaning ichki dunyosini tushunish, uning qobiliyatlarini rivojlantirish va muammolarini erta aniqlashda namoyon bo‘ladi. Shu bois, maktab va oilada psixologik bilimlardan samarali foydalanish barkamol avlodni tarbiyalashning asosiy omillaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. G‘oziev E. G. – Umumiy psixologiya. Toshkent, 2010.
2. Karimova V. M. – Bola psixologiyasi. Toshkent, 2013.
3. Rubinshteyn S. L. – Psixologiya asoslari. Moskva, 2008.
4. Ananyev B. G. – Inson rivojlanish psixologiyasi. Moskva, 2001.
5. Vygotskiy L. S. – Psixologik rivojlanish nazariyasi. Moskva, 1999.
6. Myers D. G. – Psychology. New York, 2013.